

Diyânet İLMİ DERGİ

KUR'ÂN-I KERİMİ ÖNCEKİ VAHİYLERDEN AYIRT EDEN
BAZI ÖZELLİKLER
M. Fatih Kesler

SÜNETTEKİ TEŞBİHLER VE EĞİTİMDEKİ YERİ
M. Selim Arık

KELÂM EKOLLERİNE GÖRE İLÂHÎ MESAJIN ULAŞMADIĞI KİMSENİN
ALLAHI BİLME YÜKÜMLÜLÜĞÜ
Recep Ardoğan

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İHTİDÂ ETMENİN ŞARTLARI
Mehmet Şeker

YUNUS EMRE'NİN İNSAN ANLAYIŞI
İhsan Soysaldı

DİYANET İLMİ DERGİ'DE DİN BİLİMLERİ İLE İLGİLİ YAYINLANAN
MAKALELER (1962 - 2004) ÜZERİNE BİBLİYOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA
Mustafa Koç

SÜNETTEKİ MESELLER (TEŞBİHLER) VE EĞİTİMDEKİ YERİ

M. Selim ARIK

Özet:

Mesel lugatta benzer ve hüccet manasına geldiği gibi meşhur söz anlamına da gelmektedir. Eğitim ve öğretimde bir öğretim metodu olarak kullanılan mesellendirme ve benzetme metodunu Hz. Peygamber de hadislerinde tatbik etmiştir. Peygamberimizin bu konudaki hadisleri "el-Emsal" adı altındaki kitaplarda toplanmıştır. Cevâmiu'l-Kelim olarak gönderildiğini ifade eden Peygamberimiz az lafız ile çok manaları teşbih sanatıyla ortaya koymuştur. İhsan ve ibadetlerin faziletinden tutun, emir ve yasaklara varıncaya kadar bir çok mesaj hadislerde bu metodla verilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Eğitim.

Abstract:

Similarity (Symbolic Narratives, Parable) in Sunnah and Their Places in Education

Mesel literally means similar, proof and famous word. The method of symbolic and metaphorical narratives which is used in education and teaching was used in the hadiths by Prophet himself. The hadiths of Prophet in this subject was compiled in the books which are called al-Amsal. Prophet did express many meanings by few words using the art of parable. From virtues of charity and worships to orders and prohibitions many messages was expressed in hadiths through this method.

Key words: Hadith, Prophet Muhammad, Education.

* *Dr., Bursa Merkez Vaizi*

Mesel kelimesi lügatta benzer, nazir, delil, hüccet manasına geldiği gibi bir nesnenin sıfatı halk arasında kabul görüp yayılmış meşhur olan sözler manasına da gelir. Bunların irâd edilip söylenmesine “darb-ı mesel” denir. Çoğulu ise “em-sâl” şeklindedir.¹ Edebî sanatlardan olan teşbîh, mecaz, istiâre vb. gibi ilimler ise belâgat ilminin konusuna girer. Belâgat ilmi de beyân, meâni ve bediî olmak üzere üç kısımdır. Ahmed el- Hâşimi (ö.1363/1943) *Cevâhirü'l-belâga* adlı eserinde teşbîhin beyan ilminin içinde olduğunu ve teşbîhin kısımlarını anlatırken de teşbihte dört rükûn bulunduğunu belirtir. Bunlar müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (kendisine benzetilen), vechü's-şebeh (benzetme yönü) ve teşbih edatıdır. Teşbih-i belîğde ise teşbih edatı bulunmaz.

Eğitim ve öğretimde metod olarak kullanılan mesellendirme ve benzetme Hz. Peygamber'in hadislerinde de görülmektedir. Çünkü *إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا* “Ben ancak bir muallim olarak gönderildim”² buyuran Peygamberimiz eğitici ve öğretici olduğunu haber vermektedir. Meselâ bir defasında bir genç (Cüleybîb) “Ya Resûlallah! Zina için bana izin ver” dediğinde oradakiler bu teklifi yadırgayıp genci kınamışlardı. Fakat Hz. Peygamber şefkatli bir öğretmen edası içinde genci yanına çağırarak oturtmuş ve şu sualleri sormuştu: “Böyle bir işin senin annenle, kız kardeşinle ve teyzenle yapılmasını ister misin?” Genç: “Hayır Ya Resûlallah razı olamam” deyince ve O da. “O halde hiç bir insan bunlara razı olamaz. Zira senin zina edeceğin kadın da birisinin mutlaka yakınıdır” buyurmuşlardı. Öğretmeninden bu muknî ve akîl izâhı öğrenen genç bundan sonraki yaşantısında insanların en iffetlisi olmuştur.³ Bir muallim, bir mürebbî ve bir terbiyeci olarak gönderilen Hz. Peygamber'in ilham kaynağı vahiy, yani Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bunun için hem Kur'ân-ı Kerîm'de ve hem de hadîs-i şeriflerde pek çok meseller ve akîl izâhlar yer almaktadır. Bu teşbihlerdeki gaye tezkir, vaaz, zecir, ibret gibi eğitimle insanı ahlakî bir hedefi gerçekleştirmek için yapılan tembih ve teşviklerdir. Kur'ân-ı Kerîm'deki bu misalleri bir araya toplayan “*Emsâlü'l-Kur'ân*” adı altında eserler yazılmıştır. Bunlardan Nîsâbü'rî (ö. 412/1021) el-Mâverdi (ö. 450/1058) ve İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi bazı âlimlerin eserlerini zikredebiliriz. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in bu tip sözleri “*el-Emsâl*” adı altında cem edilmiştir. Meselâ Ebu'l-Hasan el-Askeri (ö. 315/923) Hz. Peygamber'den mervî olan yüz meseli “*el-Emsâl*” adı altında bir kitapta toplamıştır.⁴ Ha-

¹ Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1983, s. 174.

² İbn Mace, *Mukaddime*, 17.

³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 257.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Cafer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, (Ter. Yusuf Özbek) s. 77.

kim et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) "*el-Emsâl min 'el-Kitâb ve 's-Sünne*" adlı eseri ile, ilk hadis usulü alimlerinden er-Râmehurmuzî'nin (ö.360/970) "*el-Emsâl*" adlı çalışması da mevcut ve matbudur. *Kütüb-i Sitte*'den de yalnız Tirmizî'nin *Sünen*'inde "*Kitâbü'l-emsâl*" şeklinde bir bölüme rastlamaktayız. Bu mesellerin en önemli özelliği herkesin anlayacağı seviyede olduğu için fazla şerhe ihtiyaç duyulmamasıdır. Hatta darb-ı mesel olarak *لَا مُنَاقَشَةَ فِي الْمَثَالِ* "*misalde münakaşa yoktur*" denilmiştir.

Teşbihle en önemli unsur müşebbehün bihin (kendine bēhizetilen) müşebbehten (benzeyen) zâhiren daha kuvvetli olmasıdır. Meselâ bir kişi aslana benzetmekle vechü şebeh (benzetme yönü) şecaat ve kuvvettir. Hatta İbnü'l-Esir İzzettin⁵ (ö. 630/1232) sahabe hayatı ile ilgili yazdığı esere "*Üsdü'l-ğâbe*" (Ormanın Arslanları) şeklinde isim koymuştur. Fakat aynı familyadan olan ve bir çok kişinin evinde dahi beslediği bir hayvana (köpeğe) teşbih yapılırsa buradaki vechü'ş şebeh takbih ve tahkir olduğundan hakaret kabul edilir. Hz. Peygamber hibe yapıpta sonradan vazgeçen kişiyi tasvir ederken, "*kusmuğunu dönüp yiyen köpeğe*"⁶ benzetmektedir. Demek ki muhataba hitap ve anlatımda vechü'ş şebeh çok önemli bir unsurdur.

Peygamberimiz *بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ* "*Ben cevâmiü'l-kelim ile gönderildim*"⁷ buyurmaktadır. Cevâmiü'l-kelim az lafız ile çok mana anlatan vecizelere denir. Bundan dolayı bazı alimler mana ile hadis rivayetine cevaz vermemişlerdir.⁸ Çünkü aynı kelime nakledilmezse çoğu kere kastedilen nükte tam anlaşılabilir. Meselâ en çok hadis rivayet eden sahabilerden (2630 hadis) olan Abdullah İbn Ömer (v.73/692), münafığın durumunu teşbih eden rivayetdeki "*münafık, iki sürü arasındaki bir koyun gibidir, nereye gideceğini bilemez şaşkın bir haldedir*"⁹ hadisini rivayet eden râvînin burada *النَّاءُ العائرة* yerine aynı manada *الرايضة الشاة* diye değiştirdiğini görünce, Hz. Peygamber'e yalan isnad etmeyin

⁵ İslam Tarihinde "İbnü'l-Esir" künyeli üç kardeş müellif vardır. Babalarının "Esirüddin" (tercih edilen, itibarlı) lakabını almaları sebebiyle onlara da "İbnü'l-Esir" denilmiştir. En büyük kardeş hadis ilminde iştihar etmiş "*Câmiü'l-usul*" ve "*en-Nihaye*" eserleriyle tanınan Mecdüddin İbnü'l-Esir (v.606/1209) dir. Ortanca kardeş daha ziyade tarihçi olan bilinen "*el-Kâmil fi'l-târih*" ve "*Üsdü'l-ğâbe*" eserleriyle şöhret bulan İzzeddin İbnü'l-Esir (v. 630/1232) dir. Küçük kardeşleri de Arapça Belâgat ilminde tabahhur etmiş Ziyâeddin İbnü'l-Esir (v.637/1239) dir.

⁶ Bkz. Buhârî, Hibe, 30.

⁷ Buhârî, Tabîr, 22.

⁸ Bkz. Suyutî, *Tedribü'r-râvî*, II, 98-102.

⁹ Bkz. Müslim, Sıfatü'l-münafikîn, 17. Bu iki kelime arasındaki nüans inceliği şudur:

el-Âiratü: "mütereddit, nereye gideceğini bilemeyen", el-Râbizatü ise; "ağılda duran, sağa sola kırmıdayamayan hayvan" anlamındadır.

diye çıkışarak, özellikle bu teşbihlerdeki kelimelerin aynen korunması gerektiğini bildirir.¹⁰ Böylece yapılan teşbihlerdeki nükteleri daha iyi anlamak için teşbihin aynen aktarılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber'in veciz, ders verici ve eğitici mahiyetteki teşbih ve meselleri elbette çoktur. Konu *Kütüb-i Sitte* ve meşhur hadis mecmualarındaki rivayetler çerçevesinde değerlendirildiğinde şu başlıklar altında işlenebilir.

A. İnsanın Fıtratı ve Karakterini Ortaya Koyan Teşbihler

Buradaki benzetmeler Hz. Peygamber'in daha ziyade günlük hayatta karşılaşılan olayları veya insan seciye ve karakterlerine dikkat çekerek yaptığı teşbihlerdir.

1. İnsanların fıtratında bulunan ilim ve mala karşı olan hürs şu şekilde belirtilmiştir: “*Şu iki hürslü olanlar doymaz: İlim öğrenmek isteyen ve dünya malını kazanmak isteyen.*”¹¹ Hadiste yemekle doymayan veya yedikçe iştahı artan manasındaki “*menhûm*” kelimesiyle teşbih yapılmıştır. Böylece ilim elde etmek isteyen, kendisini ilme verip gece gündüz çalışan ve uğraşan kimsedir. Çünkü böyle kimseler öğrendikleri bilgilerle iktifa etmezler ömür boyu çalışırlar ve araştırırlar. Dünyayı talep edene gelince; bunlar mal kazanmak, zengin olmak için çalışanlardır. Kazandıkça hürsları, kazançları arttıkça tehâlükleri artar, bir türlü doymak bilmezler. Nihayet bir gün hepsini dünyada bırakarak bir kefenle öbür aleme göçüp giderler.

2. İnsanlara hayrı ve güzelliği öğreten fakat kendisi yapmayan âlimin (kişinin) durumu, insanlara ışık veren fakat kendisini yakan lambaya benzer.¹² Demek ki bazı insanlar faydalı ve zararlı konuları bildiği halde nefesine uyararak bunlara riâyet etmeyebilir. Bu durumda hali hadisteki belirtilen teşbih gibidir.

3. Bir meclise oturup hikmetli söz dinleyip, sonra bu meclisten bahsederken işittiği şeylerin sadece kötü kısımlarını anlatan bir kimsenin misali ise, bir çobana gelip: Ey çoban süründen bana bir koyun ver deyince çoban da: “*Git en iyisinin kulağından tut al!*” demesine rağmen o da gidip sürünün köpeğinin kulağından tutup alan adama benzer.¹³ Buradaki teşbihte de işe yarayacak faydalı sözleri seçip anlayamayan kişilerin durumu anlatılmaktadır.

¹⁰ Hadis içib bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müşned*, II, 88; Ayrıca bkz. Hatib el-Bağdâdî, *el-Kıfaye fi ilmi'r-rivaye*, s. 173.

¹¹ Dârimî, *Mukaddime*, 32.

¹² Suyuti, *Fethü'l-Kebir*, III, 128.

¹³ İbn Mace, *Zühd*, 15.

4. Kur'ân bilen ve hafızların misali devesini ipe bağlayan kişinin misali gibidir. Deve sahibi devesini gözetirse tutabilir. Serbest bırakıp bakmazsa kaçır gider.¹⁴ Burada Kur'ân-ı Kerîm devamlı okunmadığında unutulabileceği herkesin anlayabileceği bir teşbihle öğretilmektedir.

5. Hz. Peygamber, Allah'ın kendisiyle gönderdiği hidayet ve ilmi bol yağmura benzeterek bu yağmurdan istifade eden toprağı da üç kısma ayırıp, insanları da kendisinden istifade edip etmeme bakımından bu topraklara şöyle benzetir:

a. Bazı topraklara yağmur düşünce orada çayır ve ot yetişir. Bunlar Hz. Peygamber'in kendisinden istifade edenlerdir.

b. Bazı topraklar ise çorak olup, suyu üstünde tutar. Böylece hem insanlar hem de hayvanlar ve bitkiler buradaki sudan istifade ederler. Bunlar öğrendiklerini başkalarına da istifade ettirenlerdir.

c. Bazı toprakların da düz ve kaypak olduğu böylece buralara yağmur yağınca bu topraklarda ne suyun birikeceğı, ne de çayır ve otun biteceğı belirtilir.¹⁵ Bunlar da Hz. Peygamber'i gören veya hadislerini duyup da iltifat etmeyen kimselerdir.

6. Peygamberimiz Allah'ı zikreden kişi ile zikretmeyen kişiyi karşılaştırırken Allah'ı zikreden kişiyi diriye, zikretmeyeni de ölüye benzetmiştir.¹⁶ Burada hayatın dua ve zikir ile anlam kazanacağı anlatılmaktadır. Çünkü "zikir" her şeyi içine alan bir dua olması yönüyle kalp, dil ve beden ile yapılan halis ve câmi ibadettir. Meselâ "şükür" dünyevî bir nimete ulaşınca yapılırken, "zikir" ise, yalnız insan olma ve hayatta bulunma nimetinden dolayı muhabbetin ve saygının sonucu olarak yapılan samimi bir anma, bir hatırlama ve teşekkürdür.

7. Hz. Peygamber cimri ile cömertın misalini karşılaştırırken de bunları üzerlerinde demirden bir elbise olan kimseye benzetir. Cömert sadaka verdikçe demirden zırh olan elbisesi genişler (manen gönlünde rahatlama hisseder) ve günahlarını örter. Cimri ise vermek istemediğinden zırhın bütün halkaları vücudunu sıkarak (gönlünde devamlı bir ızdırıp duyar) buyurmaktadır.¹⁷

8. Hz. Peygamber salih ve iyi kişi ile kötü dostun benzerini de misk sahibi ile ateşe üfleyen demirci körüğüne benzetir. Misk sahibi güzel kokudan arkada-

¹⁴ Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 226.

¹⁵ Buhârî, İlim, 20.

¹⁶ Bkz. Buhârî, Daavât, 66.

¹⁷ Bkz. Buhârî, Zekât, 27.

şına istifade ettirirken demirci körüğünün ateşinin ise ya elbiseyi yakacağını ve ya kötü koku teneffüs ettireceğini belirtir.¹⁸

9. Hz. Peygamber, “*Ümmetimin durumu yağmur gibidir. Önceki gelenler mi hayırlıdır, sonraki gelenler mi, bilinmez*” buyurmuşlardır.¹⁹ Yani önce ve sonra gelmesi önemli değil samimi ve fedakâr olması önemlidir. Çünkü sonra gelip de fitne ve sıkıntılara rağmen dinine sahip çıkıp ona hizmet edenler önceki sıkıntı çekmeyenlere göre daha hayırlıdır. Peygamberimiz buna işaret etmek üzere ahir zamanda dini için sabretmenin ve sıkıntılara katlanmanın “*elde kor taşıma gibi zor*” olacağını yine bir başka teşbihle haber vermektedir.²⁰

10. Hz. Peygamber Yahudi ve Hıristiyanlara karşı ümmetinin manevi ecir olarak üstün olduğunu: “*Bir iş verenin akşama kadar çalıştıracağı kişiyi öğlene kadar çalıştırarak tam yevmiye vermesine, bir başkasını ise öğleden ikindiye kadar çalıştırarak tam yevmiye vermesine, bir başkasını da ikindiden akşama kadar çalıştırarak iki yevmiye vermesine benzetir. Birinci ve ikincilerin yani Yahudi ve Hristiyanların itiraz etme hakkı olmadığını çünkü yevmiyelerinden kesilmediğini belirtir. Son çalıştırılan kişiye de ihsan olarak fazlalık verildiğini bunun da Hz. Peygamberin kendi ümmeti olduğunu*” haber verir.²¹

B. Ahiret Hayatına Yönelik Teşbihler

Buradaki benzetmelerde de dünya hayatının geçiciliği, ahiret hayatının ise devamlı olacağı ve oraya yönelik hazırlık yapılması gerektiği herkesin rahatlıkla anlıyacağı bir seviyedeki teşbihlerle anlatılmaktadır.

1. “*Âdemoğlunun misali çevresi belalarla (mayınlarla) sarılmış kişiye benzer. Bu kişi doksan dokuz tehlikenin (hastalık, yangın, terör, trafik kazası vs.) birinden kurtulsa bile ihtiyarlığa mutlaka basar ve öylece ölür*.”²² Yani dünyada ihtiyarlıktan ve ölümden kaçış olmadığı, insanoğlunun mutlaka ahirete gideceği, bu musibetlerden sıyrılıp çıkarları muhakkak olan düşkünlük ve ölüm beklediği güzel bir teşbihle anlatılmaktadır.

2. Hz. Peygamber, “*Ahirete nazaran dünya (hayatı), denize giden birinin parmağını suya daldırıp çıkardığındaki bulaşıklığı kadar az (ve önemsiz)dir*.”²³

¹⁸ Bkz. Buhârî, Büyü’, 38.

¹⁹ Tirmizî, Emsâl, 6.

²⁰ Bkz. Tirmizî, Fiten, 73.

²¹ Bkz. Tirmizî, Emsâl, 7.

²² Tirmizî, Kader, 14.

²³ Bkz. İbn Mâce, Zühd, 3.

“Dünya (ahiretteki nimetlere nisbeten) mü’minin zindanı, kâfirin ise ancak cenneti gibidir.”²⁴ “Şayet Allah katında dünyanın sinek kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire (Allah’ı inkâr edene) bir yudum su dahi vermezdi.”²⁵ şeklindeki teşbihlerle dünya hayatının az ve geçici, ahiret hayatının ise devamlı olduğu vurgulanmaktadır.

3. Peygamberimiz önceki peygamberlerle benim misâlim güzel bir ev yapan kimseye benzer buyurduktan sonra yalnız bu evin bir tuğlası eksik kalmıştır. İnsanlar içeri girince hayret ederek bunu da eksik bırakmasaydı derler. “İşte ben o eksikliği tamamlayıcı olarak gönderildim”²⁶ buyurarak, kendisinden sonra başka peygamber gelmeyeceğini ve ahir zaman peygamberi olduğunu, güzel bir teşbihle beyan etmektedir.

4. Hz. Peygamber, “Benim ile ümmetimin misali ateş yakan adama benzer. Adam nasıl ki ateş böceklerini ateşten uzaklaştırmaya çalışırsa, ben de sizi eteğinizden tutup ateşe girmemeniz için uğraşıyorum.”²⁷ şeklinde rahmet Peygamberi olduğunu vurgularken, yine bir başka hadiste ise, “Benim durumum dünyada sefere çıkmış ve bir ağacın altında konaklamış bir yolcuya benzer” buyurarak,²⁸ ömrün kısalığına ve dünyanın hakiki menzil olmadığına işaret etmektedir.

C. Emir ve Yasakların Teşbihi

Burada Hz. Peygamber, Allah’ın emirlerine uymamanın faydalarını, yasak ve günah olan hususlardan da kaçınmanın elzem olduğunu misallerle şöyle anlatmaktadır:

1. Hz. Peygamber, Allah’ın emirlerine riayet edenler ile etmeyenlerin misalini gemideki insanlara benzetir. “Bunlardan bazıları güvertede, bazıları da (altta) makine dairesinde bulunmaktadırlar. Alt kısımdakiler su ihtiyaçlarını gidermele-ri için gemiden bir delik açacak olsalar bunu da yukarıya çıkıpta kimseyi rahatsız etmemek için yapıyoruz deseler ve güvertedekiler buna razı olsa ve gemi bat- sa hepsi helâk olur. Fakat güvertedekiler onları ikna ederek gemiyi deldirmeseler hem kendileri kurtulur hem de yanlış düşünenleri kurtarmış olur.”²⁹

2. Hz. Peygamber’in, insanların sağı ve solu perdelerle örtülü bir köprüyü geçerken perdeyi kaldırıp etrafa bakınmasını haramlara dalma olarak nitelendirir-

²⁴ Bkz. Müslim, Zühd, 1.

²⁵ Bkz. Tirmizî, Zühd, 13.

²⁶ Bkz. Tirmizî, Emsâl, 2.

²⁷ Bkz. Tirmizî, Emsâl, 7.

²⁸ Bkz. Tirmizî, Zühd, 44.

²⁹ Bkz. Buhârî, Şirket, 6.

ken,³⁰ bir başka hadiste de; “Her kim şüpheli şeylere dalarsa, yasak olan koru etrafında davalarını otlatan bir çobanın sürüsü koruya ister istemez girebilir. Haberinizi olsun Allah’ın yeryüzündeki korusu da haram ettiği hususlardır.”³¹ şeklindeki teşbihle koru etrafında bulunmayı şüpheli işlere yaklaşmaya, koruyu da haramlara benzettiği görülür.

3. Hz. Peygamber küçük günahları hafife almamayı zira bunlar biriktiği zaman büyük günah gibi olacağını ve insanı helak edebileceğini şu teşbihle anlatır. “Bir kafile yolda giderken sahrada ihtiyaç molası verse, bu esnada da yemeklerini pişirmek için herkes bir yere dağılarak birer odun parçaları getirselere ve bunlar bir yerde toplanarak yığın yapılsa ve ateşlense, bu odun parçalarının büyük bir ateş olup üzerine konulan veya içine atılan herşeyi rahatlıkla yaktığı görülür.”³²

D. İbadetlerin Faziletindeki Teşbihler

Amellerin faziletine dâir Hz. Peygamber’den bir çok rivayet olmakla beraber bu konuda bir hayli eserler de kaleme alınmıştır. İbadetlerin fazilet açısından teşbihi ise hadislerde şöyledir.

1. Hz. Peygamber, namazın fazileti ile ilgili teşbihlerinde “sizden birinizin evinin önünden bir nehir aksa ve o nehirden günde beş defa yıkansa kir kalır mı? buyurunca ashâb: -Hayır Ya Resulallah! diye karşılık vermişler. Bunun üzerine Peygamberimiz: “İşte beş vakit namaz da böyledir, insanların günahını giderir” buyurur.³³ Hz. Peygamber, orucu ise günahlara karşı kalkan gibi tarif ederken,³⁴ zekatı da fakir ile zengin arasında bir köprü olarak tavsif etmekte³⁵ ve hac ibadetinin de kişiyi annesinden yeni doğmuş bir çocuk gibi günahsız hale getireceğini anlatmaktadır.³⁶

2. Yine Hz. Peygamber, cuma namazına erkenden gidenlerin sonradan gelenlere nazaran sevap derecelerini ve manevî farklarını da zihinlere kolayca yerleşmesi için şu teşbihi yapar: “Kim Cuma namazına ilk saatlerde girerse bir deve, ikinci saatte girerse bir sığır, üçüncü saatte girerse bir koç, dördüncü saatte girerse bir tavuk kesip tasadduk etmiş gibi sevaba nâil olur...”³⁷

³⁰ Bkz. Tirmizî, Emsâl, 1.

³¹ Meselâ bkz. Buhârî, İmân, 39.

³² Bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 402.

³³ Tirmizî, Emsâl, 3.

³⁴ Bkz. Müslim, Sıyâm, 162.

³⁵ Bkz. Suyûti, *Fethu'l-Kebir*, II, 145.

³⁶ Bkz. Buhârî, Hac, 4.

³⁷ Buhârî, Cuma, 4.

E. Hakiki (Olgun) Mü'minin Teşbihleri

Hakiki mü'minin sıfatları ve bunlarla alakalı hadislerde bir çok teşbih ve temsiller yapılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, burada mü'minin benzetildiği nesnelere yani vechü's şebahler ve teşbihlerdeki hikmetler açısından Hz. Peygamber'in cevâmiü'l-kelim özelliğine sahip bu sözler üzerinde durulacaktır.

1. Hz. Peygamber *"Mü'minin misali koku satan kimse gibidir. Yanında oturursan için açılır. Gezersen fayda verir, ortak olsan istifade edersin"* buyurarak³⁸ mü'minin herkese faydalı olması gerektiğini veciz bir şekilde anlatmakta ve mü'minle dostluğa teşvik etmektedir.

2. Peygamberimiz, Kur'ân okuyan mü'mini ütrüceye (ağaç kavununa) benzetirken bu kavunun kokusunun da tadının da güzel olduğunu söyler. Kur'ân okuyan münafığı ise reyhana benzeterek kokusunun hoş tadının ise acı olduğunu bildirir.³⁹ Böylece mü'minleri Kur'ân okumaya teşvik ederken aynı zamanda Kur'ân'ın faziletini de belirtmek istemiştir. Buradaki benzetme de iki yönde yapılmıştır; koku ve tat. Yani mü'min hem konuşmasıyla hem de kişiliği ile Hakk'ın ve halkın beğenisini kazanmalıdır.

3. Peygamberimiz, *"Mü'minin misali vücudun azaları gibidir. Bir aza hasta olursa diğer organlar da ondan rahatsız olur"* buyururlar.⁴⁰ Burada da açıkça mü'minlerin birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiği, mü'min kardeşinin başına gelen belâ ve musibetlere karşı vurdumduymaz olamayacağı anlatılır.

4. Hz. Peygamber hastalık ve sıkıntı isabet eden mü'minin halini de *"ateşe sokulan demire benzetir. Böylece ateş onun posasını giderir ve demirin özü kalır"* şeklinde teşbih etmektedir.⁴¹ Yani dünyevi sıkıntılara katlanabilen mü'minin bu sıkıntıları günahlardan arınmasına vesile olacağı anlatılır.

5. Peygamberimiz bir yerde mü'min'i, *"Allah korkusundan tüyleri ürperince günahları dökülür ve sevapları kalır"*⁴² şeklinde teşbih ederken, bir başka hadiste de konuyu başka zaviyeden ele alarak şu teşbihi yapar: *"mü'minin misali yaprağını dökmeyen yeşil ağaç gibidir."*⁴³ Böylece Hz. Peygamber Allah korkusunun mü'min için manevi yükselmeye sebep olduğunu devamlı Allah ile irtibatlı olmasının da kendisini manen canlı tutacağını anlatmaktadır.

³⁸ Bkz. Gümüşhanevi, *Râmûzu'l-Ehâdis*, II, 390.

³⁹ Bkz. Buhârî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 17.

⁴⁰ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 274.

⁴¹ Bkz. Suyûtî, *Fethu'l-Kebir*, I, 440.

⁴² Bkz. Gümüşhanevi, *Râmûzu'l-Ehâdis*, II, 391.

⁴³ Bkz. Buhârî, *Edeb*, 79.

6. Hz. Peygamber bir başka teşbihlerinde ise mü'mini ekine benzeterek şöyle tarif etmektedir: “Mü'min kişinin benzeri ekin cinsinden biten taze bir ot gibidir. Hangi taraftan ona rüzgar dokunursa rüzgar onu eğer (fakat kırılmaz.) Doğrulunca rüzgar ile yine eğilir (yine kırılmaz ve doğru kalır.) Haktan yüz çeviren facir kişinin benzeri ise sert ve düz çam ve dağ selvisi gibidir ki, Allah onu dilediği vakit söker, devirir.”⁴⁴

Teşbihte belirtildiği gibi düzgün bir dal olarak çıkan ekin bazen esen rüzgar ile kâh eğilir, kâh doğrulur. Ama rüzgarın şiddeti ile hiçbir zaman devrilmez yine doğrulur ve “Allah birdir, eşi ortağı yoktur” diye ubudiyetini sanki isbat eder. Mü'min de böyle olmalıdır. Hastalık, hüznün, keder, zulüm gibi zamanın birtakım bunaltıcı haller karşısında sağa sola sarsılsa da yıkılmaz. Allah'a kulluktan ayrılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah yolunda infak edenlerin misali buğday tanesine teşbih edilerek şöyle anlatılır:

مثل الذين ينفقون أموالهم في سبيل الله كمثل حبة أنبئت سبع سنابل في كل سنبل ماء حبة

“Malını Allah yolunda harcayanların durumu, bir tanenin durumu gibidir ki, yedi başak bitirmiş ve her başakta yüz tane var.”⁴⁵ Burada da Allah için olduktan sonra verilen az bile olsa karşılığının sevap olarak çok olacağı güzel bir teşbihle anlatılmıştır.

7. Mü'minin bir başka teşbihi de şu şekildedir: Bir gün Hz. Peygamber, müslümana benzeyen ve hiç yaprağını dökmeyen ağaç hangisidir diye sorunca ashâb cevap verememiş ve kendileri bunun “hurma ağacı” olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “şecere-i tayyibeye”yi de âlimler “hurma ağacı” olarak yorumlamışlardır.

الم تر كيف ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة أصلها ثابت و فرعها في السماء

“Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti.) O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.”⁴⁷

Bu ayetle Allah, güzel kelimeyi güzel bir ağaca teşbih etmiştir. Çünkü güzel kelimenin meyvesi güzel amel, güzel ağacın mahsülü de faydalı meyvedir. Bazı müfessirler buradaki “güzel ağaç” teşbihinden “hurma ağacı”nı anlamışlardır. Bazıları da “mü'minin kendisidir” demişlerdir. “Güzel kelime” ifadesine gelince onun da “kelime-i tevhid” olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸

⁴⁴ Buhârî, Merzâ, 1.

⁴⁵ Bakara, 2/261.

⁴⁶ Bkz. Buhârî, Tefsir, 14/1.

⁴⁷ İbrahim, 14/24-25.

⁴⁸ Bkz. Mecmuatü'n min et-tefâsir (Bezzâvi- Medârik- Hâzin), III, 522-523.

Bir ağacın damarları, gövdesi, dalları, meyvesi vardır. İman ve İslâm da böyledir. Onun damarları ilim, marifet ve yakındır. Gövdesi ihlas ve samimiyettir. Dalları güzel ameldir. Meyvesi ise güzel amellerin icab ettirdiği güzel eserler, iyi sıfatlar ve temiz huylardır. Bir ağacı diri tutmak için sulamak ve bakmak gerekir. Kalpdeki İslâm ağacı da böyledir. Eğer sahibi faydalı ilim, sâlih amel ve yaratanı tefekkürle meşgul olmazsa İslam ağacı kuruma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir.⁴⁹ Hz. Peygamber, hurmanın gıda değerine işaret olarak “içinde kuru hurma (temr) bulunan hane halkının aç kalmayacağını”⁵⁰ haber vermektedir. Yine Hz. Peygamber’in maddi imkansızlıklar nedeniyle yalnız hurma ve su ile idame-i hayat ettirdiği de bilinmektedir.⁵¹ Oruçlunun hurma veya su ile orucunu açması da ayrı bir sünnettir.⁵² Hurma ağacının, Mezopotamya kültüründe güç, fetih, zafer, barış, inanç ve bereket sembolü olarak duvarlarda kabartma olarak işlendiği belirtilir.⁵³ Kur’ân-ı Kerîm’de ise “nahle” olarak birçok yerde hurma ağacından bahsedilmektedir.⁵⁴ Yine Kur’ân-ı Kerîm’de hurmanın Allah’ın hem dünyadaki hem de cennetteki nimetlerinin arasında yer aldığı görülür.⁵⁵ Hz. Meryem’in Hz. İsa’yı bir hurma ağacı altında dünyaya getirdiği kendisine ağacı silkelemesini ve dökülen taze meyvelerden yemesinin vahyedilmesi de⁵⁶ hurmanın değerine ve önemine işaret sayılabilir. Arabistan’ın başlıca bitki örtüsünü teşkil eden hurma ağacı hem meyvesiyle hem de günlük hayattaki araç ve gereç olması yönüyle çok önemli bir yer işgal eder. Meselâ ilk zamanlarda mescidin tavanı hurma yapraklarıyla örtülmüştür.⁵⁷ Hatta yapraksız dalların da Kur’ân’ın yazılmasında malzeme olarak kullanılmıştır.⁵⁸ Sahabe-i Kiram’ın evindeki yaygılar da hurma liflerinden dokunmuştur.⁵⁹ Kısacası çölde deve insan hayatı için ne kadar önemli ise, Arabistan bölgesinde de hurma ağacının değeri o derece büyüktür. 20 metreye kadar uzayabilen bu ağaçtan “nakîr” denilen su kapları bile yapılmaktadır. Aynı zamanda hurma ağacından hasır, sepet, yastık ve yatak malzemesi hatta hayvan yemi dahi yapılmaktadır.⁶⁰

⁴⁹ Bkz. Çantay, Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, I, 381.

⁵⁰ Müslim, Eşribe, 152.

⁵¹ Bkz. Müslim, Zühd, 28.

⁵² Bkz. Ebû Dâvûd, Savm, 21.

⁵³ Bkz. Bozkurt, Nebi, “Hurma” *DİA*, XVIII, 391.

⁵⁴ Meselâ, bkz. Enâm, 6/99; Kehf, 18/22; Yasin, 36/34.

⁵⁵ Bkz. Rahmân, 55/11.

⁵⁶ Bkz. Meryem, 19/23-25.

⁵⁷ Bkz. Buhârî, Salat, 67.

⁵⁸ Bkz. Buhârî, Tefsir, 9/20.

⁵⁹ Bkz. Müslim, Mesacid, 267.

⁶⁰ Bkz. Bozkurt, Nebi, “Hurma”, *DİA*, XVIII, 393.

Bu teşbihlerden anlaşılın olgun, kâmil mü'min, karşılaştığı olay ve hadiselerde hemen kırılmamalı, ümitsizliğe kapılmamalıdır. Bu arada tevâzu ve zillet de birbiriyle karıştırılmamalıdır. Ekin başağı eğince tanelerini nasıl dökmüyorsa, mü'min de eğilince şahsiyetinden ve tevhidden taviz vermemelidir. Kâmil mü'min, buğday ve hurma ağacı gibi doğru ve düzgün olması gerekir. Yani dış görünümüne de önem vermelidir. Ayrıca yalnız sözünde değil özünde de doğru olmalıdır. Mü'min, toplumun menfaati için kendini feda etmesini bilmelidir. Medeniyetler tarihinde de barış ve bereket sembolü olarak kabul edilen bu iki ağaç (buğday-hurma) ile yapılan teşbih sanki mü'minin de görünüşüyle ve yaşayışıyla barışa ve berekete vesile olabilmesi istenmektedir. Mü'min her zaman için başkalarına faydalı olabilme yönüyle her mevsim istifade edilen hurma ağacı ve bir tohumdan yedi başak veren buğday gibi olabilmelidir. Mü'minler yanyana gelip birbirine kenetlenmesini bilmelidir. Gıda olarak buğdaydan ekme, hurmadan da katık yapıldığı gibi mü'min de herkese hayat verebilmelidir. Mü'min, yaptığı fedakârlığı yalnız nefis yani dünya menfaati için değil, Allah adına ve ahiret hesabına yapabilmelidir. Mü'min, en az bitki ve ağaçlar gibi fedakâr ve hasbî olabilmemesini öğrenmelidir. Çünkü ağaç bir defa sulanınca veya gübre verince karşılığında onlarca meyve verebilmektedir. Kâmil mü'min de böyle olabilirse buğday ve hurma ağacı gibi her zaman başkalarına faydalı olabilir.

Sonuç

Hız. Peygamber beşeriyet içinden seçilmiş, insanlığın halet-i ruhiyesini en iyi bilen bir beşer ve Resul'dür. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için Hz. Peygamberin hayatı da doğru bir şekilde öğrenilmesi ve onun Sahih Sünneti'nin bilinmesi gerekir. Peygamberimiz aynı zamanda muallim ve mürebbidir. Bu açıdan Sünnet, Kur'an'ın eğitim metodunun tatbikidir. Yaygın ve örgün eğitimde hadislerden istifade edilebilmelidir. "Emri bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker" İyiliği emretmek, kötülükten vazgeçirmek görevi her mü'minin vazifesi olmalıdır. Ayrıca eğitimdeki metod ilzâm (susturma) değildir iknâ olmalıdır. Bu da en güzel teşbih ve temsille sağlanabilir. Eğitici olarak Hz. Peygamber'in fonksiyonunu kavrayıp ve hadisleri iyi yorumlayabilenler, bu metodu kullanabilmelidirler. İnsan fitratan dünyaya karşı haris ve meyyâl olarak yaratılmıştır. Fakat kuvvetli bir iman ve ahiret inancı ile bu hırs ve arzu kontrol altına alınabilir. Küçük günahlar hafife alırsa büyük günah seviyesine ulaşabilir. İbadetlerin bir faydası da maddi ve manevi temizlik ile günahlardan arınmayla beraber insanı cennete hazır hale getirmedir. Netice olarak mü'min, zaman ve zemine göre uyum sağlayan ama dinin temel prensiplerinden asla taviz vermeyen eğitimcilik kişiliği de bulunan şahsiyet olmalıdır.